

SANTRAUKA:

Nepriklausoma teisinė Rusijos Federacijos genocido konvencijos pažeidimų Ukrainoje ir pareigos užkirsti kelią analizė

MAJ 2022

Pratarmė, dr. Azeem Ibrahim

Tai pirmoji ataskaita, kurioje nagrinėjamas vienas ginčytinesnių ir reikšmingesnių Rusijos invazijos į Ukrainą klausimų: ar karas yra genocidinio pobūdžio. Kovoms tebevykstant, šiuolaikinės priemonės leido išnagrinėti šį klausimą ir rasti jam atsakymą.

Žodis „genocidas“ yra dažnai vartojamas — ir ne rečiau ginčijamas —, todėl laisva apibrėžimo interpretacija šiuo atveju yra nenaudinga. Būtinai aiškus faktinių aplinkybių įvertinimas naudojant šiuolaikinių tyrimo metodų galimybes ir teisinę analizę pagal galiojančius įstatymus.

Tai „New Lines Institute“ ir „Raoul Wallenberg Centre for Human Rights“ projektas, subūręs tris ekspertų komandas šiai temai įvertinti. Ją sudarė teisės mokslininkų ir genocido ekspertų komanda, antroji atvirojo kodo žvalgybos tyrėjų grupė ir lingvistai, kurie rėmėsi šio karo jau sukurtais pirminiais šaltiniais — perimtais pokalbiais ir liudijimais.

„New Lines Institute“ ir „Raoul Wallenberg Centre“ nuodugniai išanalizavo rohinjų ir uigūrų genocidus ir parengė pirmąją ataskaitą, kurioje, — taikant 1948 m. genocido konvenciją, nustatytas genocidas Sindziange.

Šioje ataskaitoje daroma pagrįsta išvada, kad Rusija prisiima atsakomybę valstybės lygmeniu už Genocido konvencijos, kuri jai yra taikoma, II straipsnio ir III straipsnio c punkto pažeidimus. Ataskaitoje taip pat daroma išvada, kad neabejotinai egzistuoja labai rimtas genocido pavojus, dėl kurio valstybės privalo imtis prevencijos pagal Genocido konvencijos I straipsnį.

Tai pirmojo tokio pobūdžio ataskaita, tačiau ji nėra galutinis verdiktas šia tema. Tikimės, kad jų bus daugiau.

Dr. Azeem Ibrahim
Specialiųjų iniciatyvų direktorius
„New Lines Institute for Strategy and Policy“
Vašingtonas, Kolumbijos apygarda

Santrauka

Ši ataskaita apima nepriklausomą tyrimą, ar Rusijos Federacija prisiima atsakomybę valstybės lygmeniu už Genocido konvencijos pažeidimus įsiveržus į Ukrainą. Daroma išvada, kad:

- 1) yra pagrįstų priežasčių manyti, jog Rusija yra atsakinga už i) tiesioginį ir viešą kurstymą vykdyti genocidą ir ii) žiaurumus, iš kurių galima daryti išvadą apie ketinimą iš dalies sunaikinti Ukrainos nacionalinę grupę ; ir
- 2) Ukrainoje kyla rimta genocido grėsmė, todėl visos valstybės yra teisiškai įpareigos užkirsti jam kelią.

I. Apsaugota grupė. Ukrainos nacionalinė grupė yra pripažinta šalies viduje, tarptautiniu mastu ir aiškiai Rusijos oficialiuose tarpvalstybiniuose santykiuose, todėl yra saugoma pagal Genocido konvenciją.

II. Genocido kurstymas. Pagal Genocido konvencijos III straipsnio c punktą tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą yra atskiras nusikaltimas, nepriklausomai nuo to, ar jis faktiškai priveda prie genocido, ar ne.

III. Rusijos valstybės organizuojamas genocido kurstymas.

- a) **Ukrainos tapatybės egzistavimo neigimas.** Aukšto rango Rusijos pareigūnai ir valstybinės žiniasklaidos atstovai nuolat ir viešai neigia atskiros Ukrainos tapatybės egzistavimą, teigdami, kad tie, kurie save laiko ukrainiečiais, kelia grėsmę Rusijos vienybei arba yra naciai, todėl nusipelno bausmės. Saugomų grupių egzistavimo neigimas yra specifinis genocido bruožas pagal Jungtinių Tautų vadovą, skirtą įvertinti masinių žiaurumų riziką.
- b) **Kaltinimas veidrodyje.** „Kaltinimas veidrodyje“ – tai galinga, istoriškai pasikartojanti genocido kurstymo forma. Nusikaltėlis kaltina tikslinę grupę planuojant arba padarius tokius žiaurumus, kokius prieš juos numato pats kalbantysis, tariamas aukas įvardydamas kaip egzistencinę grėsmę ir laikydamas smurtą prieš jas būtina gynybos priemone. Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas ir Rusijos pareigūnai būtent tai pateikė kaip pretekstą įsiveržti į Ukrainą, pareikšdami visiškai klaidingą teiginį, kad Ukraina įvykdė genocidą arba sunaikino civilius gyventojus Rusijos remiamose separatistų kontroliuojamose teritorijose.
- c) **„Denacifikacija“ ir dehumanizacija.** Rusijos pareigūnai ir valstybinė žiniasklaida ne kartą įvardija „denacifikaciją“ kaip vieną iš pagrindinių invazijos tikslų ir plačiai apibūdino ukrainiečius kaip nežmoniškus („suzombuotus“, „sužvėrėjusius“ arba „antracilius“), sergančius ar purvinius („šiukšlės“, „purvini“, „sutrikimas“) arba kaip egzistencinę grėsmę ir blogio įsikūnijimą („nacizmas“, „hitlerio jaunimas“, „Trečiasis Reichas“). Ši retorika naudojama apibūdinant didelę dalį arba visą ukrainiečių kartą kaip nacių ir mirtinų priešus, paverčiant juos teisėtais arba būtinais sunaikinimo taikiniais.
- d) **Ukrainiečių, kaip egzistencinės grėsmės, įvaizdžio formavimas.** Rusijos kontekste valstybės organizuojama kurstymo kampanija atvirai sieja dabartinę invaziją su Sovietų Sąjungos egzistenciniais mūšiais su nacistine Vokietija Antrojo pasaulinio karo metais, sustiprindama propagandos poveikį Rusijos visuomenei ir taip pateisindama masinių žiaurumų vykdymą arba jų toleravimą. 2022 m. balandžio 5 d. Dmitrijus Medvedevas, dabartinis Rusijos saugumo tarybos pirmininko pavaduotojas, paskelbė: „tapus Trečiuoju Reichu... Ukrainą ištiks toks pat likimas... kokio ji nusipelnė! Šių užduočių neįmanoma atlikti akimirksniu. Ir jos bus sprendžiamos ne tik mūsų lauke.“ Dieną prieš plačiai švenčiamą Pergalės dieną, žyminčią sovietų pergalę prieš nacinę Vokietiją, prezidentas Putinas išsiuntė žinutę „Telegram“

platformoje Rusijos remiamiems separatistams, teigdamas, kad rusai kovoja „dėl savo gimtosios žemės išvadavimo nuo nacių purvo“, pažadėdamas, kad „pergalė, kaip ir 1945 m., bus mūsų“. Rusijos stačiatikių bažnyčia viešai sustiprino šią istorinę paralelę ir sveikino Rusijos kovą su naciais.

- e) **Rusijos visuomenės pratinimas vykdyti arba toleruoti žiaurumus.** Rusijos Federacijos valdžia neigia savo pajėgų įvykdytus žiaurumus ir apdovanojo karius, įtariamus masinėmis žudynėmis Ukrainoje. Taip ji suteikė kariams galimybę vykdyti, o Rusijos visuomenei – toleruoti tolesnius žiaurumus. Šios valdžios institucijos gali tiesiogiai kurstyti visuomenę, nukreipdamos ir sustiprindamos propagandą per kontroliuojamą žiniasklaidos aplinką ir ekstremalią cenzūrą karo metu. Kurstymo propagandos platintojai yra labai įtakingi politiniai, religiniai ir valstybinės žiniasklaidos veikėjai, įskaitant prezidentą Putiną. Daugėja įrodymų, kad Rusijos kariai įsisavino valstybės propagandos kampaniją ir ją vadovaujasi, kartodami jos turinį žiaurumų metu. Tarp užfiksuotų kareivių pareiškimų yra grasinimai išprievartauti „kiekvieną nacių paleistuvę“, „medžioti nacius“, „mes išvaduosime jus nuo nacių“, „esame čia tam, kad išvalytume purvą“ (po viešos egzekucijos) ir kiti.

IV. **Ketinimas vykdyti genocidą.** Genocidą nuo kitų tarptautinių nusikaltimų skiria „ketinimas visiškai arba iš dalies sunaikinti [saugomą grupę]“. Šis ketinimas gali būti priskirtas valstybei remiantis bendro plano įrodymais (pagal oficialius pareiškimus, dokumentus ar politiką) arba sistemingu žiaurumu, nukreiptu prieš saugomą grupę. Penki genocidiniai veiksmai – žudymas, didelės žalos padarymas, tyčinis fiziškai destruktivių gyvenimo sąlygų sudarymas, gimstamumo prevencijos priemonių taikymas ir priverstinis vaikų perkėlimas į kitą grupę, vertinant šių veiksmų visumą, taip pat gali rodyti ketinimą vykdyti genocidą.

- a) **Genocido planas.** „Bendrąjį planą“ iš dalies sunaikinti Ukrainos nacionalinę grupę gali parodyti genocido kurstyimas, skatinantis dabartinę invaziją, arba ryškūs žiaurumo modeliai ar metodai, bylojantys apie karinę politiką.

V. **Į ukrainiečius nukreiptas genocidinis naikinimo modelis.**

- a) **Masinės žudynės.** Tyrimai parodė, kad Rusijos pajėgos subūrė Ukrainos civilius masinėms egzekucijoms visoje okupuotoje teritorijoje, kurioms būdingi įprasti žudymo būdai – surišamos rankos, kankinama ir šaudoma į galvą iš arti. Plačiai dokumentuotos Bučos žudynės gali rodyti nuoseklią Rusijos pajėgų taktiką šiuo metu nepasiekiamose okupuotose teritorijose. Masinių kapaviečių skaičius Rusijos kontroliuojamose teritorijose sparčiai auga – apie tai kalba tyrėjai ir byloja palydovinės nuotraukos –, tačiau visas žudymo mastas nebus žinomas, kol nebus užtikrinta prieiga prie Rusijos pajėgų kontroliuojamų vietovių.
- b) **Tyčiniai išpuoliai prieš prieglaudą, evakuacijos kelius ir humanitarinius koridorius.** Rusijos pajėgos sistemingai tiksliai atakuoja slėptuves ir evakuacijos kelius (tai byloja apie karinę politiką), žudo ir gauda civilius apgultose ar konflikto zonose.
- c) **Beatodairiškas gyvenamųjų rajonų bombardavimas.** Rusijos pajėgos plačiai naudoja beatodairiškai parenkamus didelio masto ginklus arba kasetinius šaudmenis, taikydami į tankiai apgyvendintas vietas mažiausiai aštuoniose Ukrainos srityse (provincijose).
- d) **Rusijos karinės apgultys. Sąmoningas ir sistemingas gyvybei pavojingų sąlygų sukėlimas.** Bombarduodamos ukrainiečius apgultose teritorijose iš vidaus ir išorės, Rusijos pajėgos tuo pat metu sąmoningai sudaro jų gyvybei pavojingas sąlygas.
- i. **Gyvybiškai svarbios infrastruktūros naikinimas.** Rusijos pajėgos apguldamos Ukrainos miestus laikosi panašaus modelio: pirmiausia smogia

vandens, elektros ir ryšių tiekimo infrastruktūrai, toliau taikosi į medicinos įstaigas, grūdų sandėlius ir pagalbos skirstymo centrus. Tai rodo karinę strategiją ir politiką, kurios tikslas – tyčia sukelti ukrainiečiams mirtinas sąlygas. Šie koordinuoti Rusijos kariuomenės veiksmai, kuriais siekiama atimti iš ukrainiečių būtiniausius daiktus ir įkalinti juos destruktiviomis sąlygomis, rodo, kad apgultys yra skirtos fiziniam jų sunaikinimui.

- ii. **Išpuoliai prieš sveikatos priežiūros sistemą.** Gegužės 25 d. Pasaulio sveikatos organizacija užfiksavo 248 išpuolius prieš Ukrainos sveikatos priežiūros sistemą.
- iii. **Būtiniausių reikmenų, humanitarinės pagalbos ir grūdų naikinimas ir konfiskavimas.** Rusijos pajėgos sunaikino ir užgrobė didžiules grūdų atsargas, įskaitant šimtus tūkstančių Rusijos nusavintų tonų grūdų, taip pat ne kartą blokavo arba konfiskavo humanitarinę pagalbą arba grobė darbuotojus, siekusius evakuoti civilius, naudodama badą kaip karo ginklą.
- iv. **Kitos gyvybei pavojingos sąlygos.** Rusijos pajėgos Ukrainos civilius laikė kitose vietose be būtiniausių reikmenų, neretai sukeldamos greitesnę mirtį nuo uždusimo ar bado.
- e) **Prievartavimas ir seksualinis smurtas.** Pranešimai apie seksualinį smurtą ir prievartavimą Rusijos okupuotose Ukrainos vietose rodo plačiai paplitusią ir sistemingą tendenciją, įskaitant grupinius prievartavimus, prievartavimą namuose ar prieglaudose, tėvų prievartavimą vaikų akivaizdoje ir atvirkščiai.
- f) **Prievartinis ukrainiečių perkėlimas.** Rusija pranešė apie daugiau nei milijono žmonių perkėlimą iš Ukrainos į Rusiją nuo invazijos pradžios, įskaitant daugiau nei 180 000 vaikų. Pabėgėliai ir pareigūnai pranešė apie atvejus, kai buvo perkelti jėga arba ja grasinant. Pasak Ukrainos pareigūnų, Rusijos teisės aktai reformuojami siekiant paspartinti vaikų iš Donbaso įvaikinimą, ukrainiečių vaikai, priverstinai išsiųsti į Rusiją, verčiami lankyti rusų kalbos pamokas. Prievartinis Ukrainos vaikų perkėlimas į Rusiją yra genocidinis aktas pagal Genocido konvencijos II straipsnio e punktą.

VI. Ketinimas iš dalies sunaikinti Ukrainos nacionalinę grupę. Buvo suprantama, kad ketinimas „iš dalies“ sunaikinti grupę reikalauja, jog būtų sunaikinta didelė ar iškili grupės dalis. Tačiau ši riba, žiaurumų, nukreiptų prieš ukrainiečius, mastas turi būti vertinamas atsižvelgiant į Rusijos veiklos ar kontrolės sritį. Rusijos pajėgos traukdamosi iš okupuotų teritorijų paliko koncentruoto fizinio naikinimo pėdsaką, įskaitant masines egzekucijas iš arti, kankinimus, gyvybiškai svarbios infrastruktūros sunaikinimą, prievartavimus ir seksualinį smurtą. Tikslingai vykdomas Ukrainos lyderių ar aktyvistų priverstinis dingimas ar žudymas yra dar vienas įrodymas apie ketinimus iš dalies sunaikinti Ukrainos nacionalinę grupę, kadangi šie asmenys yra grupės simbolis arba būtini grupės išlikimui.

VII. Pareiga užkirsti kelią genocidui. Valstybės yra teisiškai įpareigos užkirsti kelią genocidui už savo sienų, kai sužino apie rimtą genocido pavojų – minimali riba, kurią ši ataskaita aiškiai parodo, buvo pasiekta ir valstybės negali to neigti. Genocido konvencija nustato minimalią teisinę prievolę valstybėms imtis pagrįstų veiksmų, skirtų prisidėti prie genocido prevencijos ir pažeidžiamų Ukrainos civilių apsaugos nuo neišvengiamo genocido pavojaus.

Išvada

Apie 1995 m. įvykusią daugiau nei septynių tūkstančių Bosnijos musulmonų berniukų ir vyrų masinę žmogžudystę Srebrenicoje tarptautinė bendruomenė išsamiau sužinojo tik tada, kai jau buvo per vėlu užkirsti kelią genocidui, kuris įvyko per kelias dienas.¹ 2022 m. turime galimybių tiksliai sekti panašius žiaurumus jiems besivystant ir atitinkamai reaguoti.

Šioje ataskaitoje yra pagrįstas pagrindas daryti išvadą, kad Rusija yra atsakinga valstybės lygiu už a) tiesioginį ir viešą kurstymą vykdyti genocidą ir b) žiaurumus, iš kurių galima daryti išvadą apie ketinimą iš dalies sunaikinti Ukrainos nacionalinę grupę, pažeidžiant Genocido konvencijos III str. c punktą ir II str. Ataskaitoje taip pat įtikinamai konstatuojama, kad egzistuoja rimtas genocido pavojus, todėl visos valstybės privalo vykdyti teisinę pareigą užkirsti kelią genocidui pagal Genocido konvencijos I str.

Gerb. Irwin Cotler baigiamasis žodis

Žmogaus teisių centras „Raoul Wallenberg Centre for Human Rights“ ir institutas „New Lines Institute“ parengė išsamią ir nenuginčijamais įrodymais pagrįstą ataskaitą apie Rusijos tarptautinį nusikalstamumą vykdant neišprovokuotą ir iš anksto suplanuotą agresiją Ukrainoje. Tikime, kad kritinė įrodymų masė, pagrįsta autoritetingais teisiniais sprendimais, bus svarbus šaltinis tarptautinėms institucijoms, vyriausybėms, parlamentams, teismams ir pilietinės visuomenės lyderiams, padėsianti užtikrinti teisingumą Ukrainos žmonėms ir atsakomybę už Rusijos masinius žiaurumus.

Ataskaitoje pateikiamos trys įtikinamos išvados:

pirma, kad Rusija dalyvavo kurstant genocidą, t. y. atskirą nusikaltimą pagal Genocido konvenciją; antra, kad apie ketinimą vykdyti genocidą ir genocido veiksmus galima daryti išvadą iš Rusijos nusikalstamos agresijos ir masinių žiaurumų nusikaltimų; ir trečia, kad valstybės, šios Konvencijos Šalys, yra atsakingos už tai, kad Rusijai būtų užkirstas kelias ir ji būtų patraukta atsakomybėn.

Suprantame, kad yra nenoras remtis Genocido konvencija – ir tai gali paskatinti diskusijas dėl apibrėžimo, o ne būtinų veiksmų, bet šiuo atveju plačiai ir sistemingi vykdomi žiaurumai, nukreipti prieš ukrainiečius, įpareigoja imtis ryžtingų sprendimų ir veikti.

Apibendrinant, ataskaitoje pabrėžiama mūsų pareiga užkirsti kelią tolesniems masiniams žiaurumams ir genocido kurstymui bei nuo jo apsaugoti. Tarptautinė bendruomenė susiduria su didžiausia grėsme tarptautinei teisei tvarkai pastarojo meto istorijoje, kurios akivaizdoje turi užtikrinti Ukrainos valstybės ir Ukrainos žmonių politinę nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą. Todėl nebegalime apsimetinėti sakdami, kad nežinome. Ne tik žinome, bet ir turime veikti.

Gerb. Irwin Cotler

Tarptautinis pirmininkas

„Raoul Wallenberg Centre for Human Rights“, Monrealis, Kvebekas

¹ Žr. Generalinio sekretoriaus ataskaitą „Fall of Srebrenica, Aftermath of the Fall of Srebrenica“ (Srebrenicos žlugimas. Srebrenicos žlugimo pasekmės), 72, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/348/76/IMG/N9934876.pdf?OpenElement>